

HALACHIC AND HASHKAFIC ISSUES IN CONTEMPORARY SOCIETY

SERIES 2: 20 - THE ORIGINS AND STRUCTURE OF THE HAGADA OU ISRAEL CENTER - SPRING 2022

A] KORBAN PESACH

- Clearly, the oldest ceremony on Seder night is the Korban Pesach, which was celebrated for over 1000 years!
- The Pesach celebration is recounted many times in the Tanach - in Egypt¹, in the desert², with Yehoshua³ on the entry into Eretz Yisrael, with Chizkiyahu⁴, with Yoshiyahu⁵ and with Ezra⁶.
- In the post-Tanach era during the Second Temple period we also see a number of accounts of the Korban Pesach⁷.
- So too, the mitzvot to eat matza and maror accompanied the Korban Pesach throughout the generations.

1. After the New Moon comes the fourth feast ... which the Hebrews in their native tongue call Pascha. In this festival, many myriads of sacrifices from noon till evening are offered by the whole people, old and young alike, raised for that particular day to the dignity of the priesthood. For at other times the priests according to the ordinance of the law carry out both the public sacrifices and those offered by private individuals. But on this occasion the whole nation performs the sacred rites and acts as priests with pure hands and complete immunity On this day every dwelling house is invested with the outward semblance and dignity of a temple. The sacrifice is then slaughtered and dressed for the festal meal which befits the occasion. The guests assembled for the banquet have been cleansed by purifying bathing, and are there not as in other festive gatherings, to indulge the belly with wine and food, but to fulfil with prayers and hymns the custom handed down by their fathers.

Philo - Special Laws 2:148

Philo lived during the 1st century CE during the time of the Second Temple, but in Alexandria where the korban Pesach could not be brought. He clearly describes a celebratory meal⁸, but not simply eating and drinking but prayers and hymns and customs from previous generations.

2. Accordingly, on the occasion of the feast called Passover, at which they sacrifice from the ninth to the eleventh hour, and a little fraternity, as it were, gathers around each sacrifice of not fewer than ten people (feasting alone not being permitted), while the companies often include as many as twenty. The sacrifices were counted and amounted to two hundred and fifty-five thousand six hundred; allowing an average of ten diners to each sacrifice, we obtain a total of two million seven hundred thousand, all pure and holy. For as to those that have leprosy, or the gonorrhoea or women that have their monthly period or such as are otherwise impure, it is not lawful for them to partake of this sacrifice. Nor indeed for any foreigners who come here to worship.

Josephus Wars of the Jews Volume 6 Chapter 9⁹

Josephus, living at the end of the Second Temple period, describes the eating of the korban Pesach by small groups and outlines some of the laws of tuma and tahara that applied. Clearly the numbers visiting Yerushalayim for Pesach were phenomenal.¹⁰

1. Shemot 12:1-11, 12:23-28, 12:43-49.

2. Vayikra 23:1-4, Bamidbar 9:1-14, 28:16, Devarim 16:1-8.

3. Yehoshua 5:10-12.

4. Divrei HaYamim 2 30:1-27.

5. Melachim 2 23:21-24 and Divrei HaYamim 2 35:1-19.

6. Ezra 6:19-22. See also Yechezkel 45:21. During the First Temple period we know that the Jewish people strongly resisted centralized worship in the Temple and maintained their own Bamot. They may have used these also for the Korban Pesach, against the halacha. The Torah states that the Pesach may NEVER be brought on a private bama, even when they were permitted. Sefer HaChinuch counts this as a separate mitzva (#487) - the Korban Pesach always had to be brought on a Bama Gedola, or in the Mishkan/Mikdash.

7. Book of Jubilees Chapter 49. The Book of Jubilees is dated to around the 2nd Century BCE. Also, the Jewish community in Elephantine had their own Temple, which was destroyed in 411 BCE. A letter dated 419 BCE gives a detailed account of the Pesach offering - see https://en.wikipedia.org/wiki/Elephantine_papyri_and_ostraca. The Samaritans also continue to keep the Pesach sacrifice ceremony. The Dead Sea Scroll sect at Qumran have documents (such as the Temple Scroll Chap 17) discussing Pesach but there is no clear evidence of them bringing a Pesach sacrifice.

8. It is not clear whether this is the celebration in Egypt or in Yerushalayim. The reference to the sacrifice implies Yerushalayim, but this may have been other meat - see below.

9. See <http://penelope.uchicago.edu/josephus/war-6.html>

10. There also is a large Christian literature dealing with the connection (if any) between the Pesach Seder and the Last Supper. The Gospels themselves do not agree on whether the

- The ceremony of eating the Pesach uniquely happened ONLY in the home and not in the Temple, in a small group of people who were not allowed to leave the group until the meal was finished¹¹.
- But when did the Hagada, as we know it today, become a central part of the ceremony?

B] THE MITZVA OF MAGID

B1] THE TORAH MITZVA

3. והמצוה הקנ"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס, ואיך לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב. כמו שאמרו (הגש"פ) 'כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו ית' (שמות יג:ח) **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם** אין לי אלא בזמן שיש לו בן. בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מניין? תלמוד לומר (שמות יג:ג) **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם זָכוֹר אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרָיִם**. כלומר שהוא צוה לזכרו כמו אמרו שמות כח: **זָכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנו

All authorities agree that there is a Torah mitzva to tell the story of the Exodus on the night of 15 Nissan.

B2] THE VERSES OF MAGID TO THE 4 SONS

- The Torah gives 4 accounts of parents teaching children about Yetziat Mitzrayim. The correspond to the 4 sons:

4. (כ) כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם. (כא) ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה. (כב) ויתן ה' אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו. (כג) ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. (כד) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה. (כה) וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו.

דברים פרק ו

The longest account is to the question that the Hagada attributes to the Chacham. However, the answer in the verses is NOT the one we give to the Chacham¹². In the Hagada we respond with the laws of Pesach. In the Torah, the answer is a much longer, and differently worded, version of 'avadim hayinu' that we read earlier in the Hagada.

5. (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם. (כז) ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו.

שמות פרק יג

This is the question that the Hagada attributes to the Rasha. Again, the answer we give in the Haggada is NOT the same as the one in the Torah. In the Haggada we give the same as the answer to the Aino Yodea but with an added sharp rebuke. The answer in the Torah does not appear in the Hagada at all!

6. (יד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בהזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. (טו) והיה כי תקשה פרעה לשלחנו ויחרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפודה.

שמות פרק יג

This is the question that the Hagada attributes to the Tam. The answer in the Hagada IS the same as that in the Torah.

7. **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם**.

שמות יג:ח

This version comes with no question and is thus the response we give in the Hagada to the Aino Yodea - identical to the Rasha but without the rebuke.

Last Supper occurred at the Seder (the Synoptic Gospels state that it did, but John states that it did not). Clearly, there was a significant Early Christian polemic claiming a substitution for the Pesach Sacrifice and replacement of Pesach with Easter.

11. The original instruction also required the blood of the Pesach to be daubed on the doorposts and lintel (to indicate a form of mizbeach) and for the Pesach to be eaten in haste in readiness to leave. Chazal learned that these rules apply only to the original Pesach (Pesach Mitzrayim), but there were other groups, such as the Samaritans, who maintained this practice even in their homes.

12. Many of the commentators pick up on these different responses.

C] STRUCTURE AND SOURCES

- See Appendix 1. The Hagada is basically in 4 parts:

- 1: The Ma Nishtana, response 'avadim hayinu', story of the Rabbis in Bnei Brak and 'baruch haMakom'.
- 2: The 4 sons, response 'mitchila ovdei avoda zara' and 'vehi sheamda'.
- 3: Tze ulemad, the drash of the 4 verses, plagues and 'dayeinu'.
- 4: Rabban Gamliel - Pesach, Matza, Maror, hallel, the final beracha.

- Magid in THIS form is first seen in total in the Hagada appended to the Siddur of R. Amram Gaon (d. 875) in Sura¹³. It is also in the Siddur or R. Sa'adia Gaon (d. 942) in Sura¹⁴.
- It became known as the Babylonian Haggada and became the standard version in Sefardi, Ashkenazi and Yemenite custom.
- Of course, many of the the constituent parts of Magid are from sources long before the Geonim!

C1] MA NISHTANA - MISHNA PESACHIM

8. **משנה.** מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן אביו מלמדו. מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?
שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה - הלילה הזה כולו מצה.
שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות - הלילה הזה מרור.
שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל - הלילה הזה כולו צלי.
שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת - הלילה הזה שתי פעמים.

פסחים קטז.

Ma Nishtana features in the Mishna in Pesachim. This the version presented in the Talmud Bavli - 4 questions: matza, maror, roast meat, dipping.

- The question on roast meat is later deleted from Magid and replaced with the question about leaning¹⁵.
- Apparently, the Hagada wanted to preserve the structure of 4 questions.

9. **מתני'** מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל. אם אין דעת בבן לשאול אביו מלמדו. מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?
שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת - והלילה הזה שתי פעמים.
שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה - והלילה הזה כולו מצה.
שבכל הלילות אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל - והלילה הזה כולו צלי.

תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק י הלכה ז

However, in the version of the Ma Nishtana presented in the Talmud Yerushalmi, there are only 3 questions, which also appear in a different order: dipping, matza, roast meat. The question about maror is absent, perhaps including in the dipping?

- The Babylonian Hagada chose the format of the Ma Nishtana as presented in the Talmud Bavli.

C2] AVADIM HAYINU AND THE ACCOMPANYING STORIES

10. **עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה.**

הגדה של פסח

11. **עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה.**

דברים ו:כ

The Avadim Hayinu in the Hagada is a paraphrase of Devarim 6:20 with a few changes: (i) the omission of the later verses; (ii) the addition of Shem Elokim; (iii) changing 'miMitzarayim' to 'misham'; and (iv) the addition of the phrase 'uvizroa netuya'¹⁶.

13. However, the manuscripts of the the siddur of R. Amram date from later and many academics understand them to have been edited to confirm with later custom.

14. Four early Hagadot which are often compared are those of R. Amram Gaon, R. Sa'adia Gaon, R. Netrunai Gaon and the Rambam. The Hagada Sheleima of R. Menachem Kasher compares all four with commentary. R. Netrunai also refers to a variant Hagada which he strongly criticizes as incorrect, and even connected to the Karaites. This is sometimes known as Hagadat Eretz Yisrael/Hagada HaEretzYisraelit. While the majority of manuscripts found in the Cairo Geneiza reflect the Babylonian nusach that we follow, a minority reflect Hagadat Eretz Yisrael. Significant variations include - (i) the Ma Nishtana version of the Yerushalmi including the question about roasted meat; (ii) Avadim Hayinu is missing; (iii) the 4 sons are missing; (iv) Dayeinu is missing, and (v) it contains a number of different berachot for Kiddush.

15. Leaning was not a question at the time of the Mishna since meals were normally eaten leaning. We examine below the question of the meat.

16. The last two changes - the word 'from there' in place of 'from Egypt' and the addition of the words 'and with an outstretched arm' are actually found in the version of Devarim 20:21 in the Septuagint. This difference between the LXX and the standard Biblical text is not one of the official changes which we made under rabbinic approval - see Megila 9a.

- As we will see below, 'Avadim Hayinu' is the start of the official version of the Hagada according to Shmuel (3C Bavel).
- The account of the 5 Rabbis¹⁷ in Bnei Brak does not appear in an earlier source than the text of the Hagada¹⁸.
- The ruling of R. Elazar b. Azaria concerning the mentioning Yetziat Mitzrayim at night is Mishna Berachot 1:5.
- Baruch HaMakom in this form is first found in the Hagada.¹⁹

C3] THE FOUR SONS

- The account of the 4 sons is taken from an earlier Beraita taken from the Mechilta d'R. Yishmael Bo 13 and Talmud Yerushalmi Pesachim 10:4²⁰

12. גמ' תני ר' חייה: כנגד ארבעה בניס דיברה תורה. בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול. בן חכם מהו אומר? (דברים ו:כ) מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו **אוננו**? אף אתה אמור לו (שמות יג:יד) **בְּחֹק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם מִבְּיַת עֶבְדִּים**. בן רשע מהו אומר? (שם יב:כו) **מָה הָעֶבְדָּה הוֹצֵאת לָכֶם?** מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה?! מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו (שם יג:ח) **בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי - לִי עָשָׂה, לְאוֹתוֹ הָאִישׁ לֹא עָשָׂה**. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מה אומר? (שמות יג:יד) **מָה זֹאת?** אף את למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחילה. א"ר יוסה מתניתא אמרה כן - אם אין דעת בבן אביו מלמדו.

תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק י הלכה ד

The version of the story in the Yerushalmi has a few differences to that in the Haggada: (i) it is brought in the name of R. Chiya; (ii) it refers to a Tipesch - a foolish son, rather than a Tam - a simple son; (iii) the question of the wise son quotes from the same verse as in Hagada except that it has a different text! Instead of 'which God commanded you' it reads 'commended us'²¹; (iii) the answer to the wise son is different - it is the answer the Hagada (and the Torah) gives to the simple son²²; (iv) the question of the wicked son is amplified and expanded; (v) the answer to the foolish son is some of the halachic details of the seder - similar to the answer the Hagada gives to the wise son, but with more details added.

As for other parts of Magid:

- Arami Oved Avi, the largest single part of the Seder, is the long drash of Arami Oved Avi. Academics differ as to whether this dates from late Temple or early post Temple times.
- Dayeinu does not appear in the Gemara or the Eretz Yisrael Hagada version. It does appear in the Babylonian Hagada.
- Rabban Gamliel quoted in the Seder lived after the Churban and his required structure in the Seder were probably part of the takanot zecher leMikdash. We will see below that it is also possible that some kind of korban Pesach was brought even after the Churban!

D] MAGID AND THE MEAL

- As we know from the Hagada, we now recite Magid, eat a specific minimal (ie kezayit) amount of matza and maror and then have a regular Yom Tov meal.
- In the time of the Mikdash, it seems clear that the eating of the korban Chagiga and the Korban Pesach, together with matza and maror were themselves the main meal and there was no a separate Yom Tov meal in addition²³.
- Furthermore, there is some evidence that, in the time of the Mikdash, the order of the evening was reversed - with the korban/meal coming FIRST and only the discussion of Yetziat Mitzrayim.

13. וכן משמע הכא דקאמר 'הביאו לפניו מצה' משמע דליכא כ"א מצה אחת שלימה. ואף על גב דצפראר ימים טובים צעינן לחם משנה שלם, מ"מ שאני הכא דכתיב **לחם עוני** ודרשינן מה דרכו של עני צפרוסה אף כאן צפרוסה וכן פירש רש"י שפירש דאף על גב דצעינן לחם משנה מכל מקום אחיא לחם עוני וגרעיה ללחם משנה ואוקמיה אפגלא. **ולא נראה**. דלמה יגרע משאר ימים טובים דצעינן לחם משנה שלם לכן נראה דהסדר הוא כך שעושין שלש מצות כדפרישית וצולעין האחת פירוש האמצעית ומניחין חליה לאפיקומן והחלי האחרת מניח צין שתי השלימות ומצרך צרכת המוליא על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה וכן נהגו בעולם.

17. A similar group of Rabbis - R. Gamliel, R. Elazar b. Azaria, R. Yehoshua and R. Akiva - appear in the famous Gemara on Makot 24b when they look down at the destruction of Temple Mount and cry but R. Akiva laughs. Some mefarshim connect these stories to suggest that the Rabbis were in Bnei Brak for Seder with R. Akiva so that he could console them during the Hadrianic persecutions.

18. As noted above, the first text of this is in the Siddur of R. Amram Gaon.

19. 'Baruch HaMakom Baruch Hu' is a known form of praise of God from the time of the Mishna and before - see Mishna Middot 5:4.

20. The Gemara appears immediately after the Mishna describing Magid.

21. The version in the Mechilta also has this variant text. Some old manuscripts of the Hagada also have this text. This is also the version found in the Septuagint and the Vulgate.

22. The account in the Mechilta for the Chacham and the Tam is the same as our Hagada text. R. David Zvi Hoffman was one of the first mefarshim to pick up on these variants and analyses them academically. R. David Hoffman - *Die Braitte über die vier Söhne*.

23. The two cooked dishes referred to in the Mishna may be the 'meal' that went with the korban/matza/maror. Later, these became symbolic foods which were not eaten - representing the Korban Chagiga and Korban Pesach.

..... ומהכרח דהכח לא קשה דקאמר 'הביאו לפניו מצה' דמשמע דליכא אלא מצה אחת שלימה. דהיינו דוקא צימיהם שהיו עושין הסדר אחר סעודתן ולכך לא היו לריכין אלא מצה אחת שלימה לעשות הסדר עליה דהא כבר צירכו זרבת המוליא ואכלו כל סעודתן. אזל אנו שטושין הסדר בתחלה קודם הסעודה אז ודאי לריך שלש מצות כדפרישית

מרדכי מסכת פסחים סדר של פסח רמו תריא

The Mordechai (13C Germany) is bothered by the statement in the Mishna that the servant would bring one matza for the Seder ceremony. Why would we not require lechem mishne - two whole matzot? He brings the view of the Behag that the special requirement for 'lechem oni' (poor man's bread) overrides the usual requirement for whole loaves. However, the Mordechai disagrees with this and requires 3 matzot - two for the lechem mishne and the other to break in half for lechem oni. The statement in the Mishna which implies that only one matza was brought was relevant only in those times when the meal was eaten BEFORE the Magid was recited!! After the meal, a piece of ceremonial matza was brought, and broken, and on THIS piece of matza the Magid was said.

- This position also makes sense given the time urgency to eat the korban Pesach before midnight.
- It would also explain how the son is able to ask in the Ma Nishtana about things that were done in the meal!

E] THE CHURBAN - AN END TO THE KORBAN PESACH?

14. To this day we keep this sacrifice in the same customary manner, called the feast Pascha.

Josephus, Antiquities 2:312

This was written by Josephus in around 93 CE. Does he mean that the Korban Pesach was still being brought then, or that he is giving the position in principle?

15. אמר רבי צדוק: מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה.

משנה פסחים ז:ב

The Mishna in Pesachim relates that Rabban Gamliel ordered his servant Tevi to roast the korban Pesach on a metal grill (which is not kosher for Korban Pesach, which must be roasted on a wooden spit).

16. ... הלא משנה שלמה שנינו רפ"ז דפסחים מעשה בר"ג שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה. וזה צלי ספק ר"ג דיצנה שכן ידוע שטבי עבדו היה. והרי צפירוש שהקריב קרבנות צפני הבית וגראה צודאי שכבר הי' גדול צחכמה שהעידו הלכה זו משמו.

שו"ת שאילת יעבץ חלק א סימן פט

R' Ya'akov Emden identifies this with Rabban Gamliel of Yavneh (we know that he was the one with a servant named Tevi) who lived AFTER the Churban, before the Bar Kochba revolt (in around 100 CE).

17. אף הוא [רבן גמליאל] אמר שלשה דברים להקל [ועושיין גדי מקולס בלילי פסחים וחכמים אוסרין

משנה מסכת ביצה פרק ב משנה ז

18. אי זהו גדי מקולס? כולו צלי ראשו כרעיו וקרבו. בישל ממנו כל שהו, שלק ממנו כל שהו, אין זה גדי מקולס. עושיין גדי מקולס ביום טוב הראשון של חג וביום טוב האחרון של פסח. עגל מקולס ביום טוב הראשון של פסח אבל לא גדי מקולס. אמר ר' יוסה - תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי ליקח טלאים בלילי פסחים ועושיין אותן מקולסין. אמרו לו אף הוא קרוב להאכיל קדשים בחוץ מפני שקורין אותן פסחין!

תוספתא מסכת ביצה (יום טוב) (ליברמן) פרק ב הלכה טו

But on the other hand, Rabban Gamliel also instituted a practice of roasting a special lamb on Pesach - a Gedi Mekulas - 'zecher lePesach' but the Chachamim prohibited this as looking too similar to the actual korban. Was Rabban Gamliel actually bringing real korbanot or was he simply preparing a faux Korban Pesach as a 'zecher'.

19. תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים. שלח ליה שמעון בן שטה: אלמלא תודוס אתה גוזרני עליד נדוי, שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ!

ברכות יט.

The Gedi Mekulas was actually brought in Rome during Second Temple times as a substitute for Korban Pesach. It therefore seems likely that Rabban Gamliel instituted this after the Churban, and that it was not an actual korban.²⁴

24. The minhag in the time of the Geonim was still to eat the Gedi Mekulas at the seder! See Sheiltot Tzav 90

20. ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים. אמר כתיב כל בן נכר לא יאכל בו כל ערל לא יאכל בו, ואנא הא קאכילנא משופרי שופרי. אמר ליה רבי יהודה בן בתירא מי קא ספו לך מאליה? אמר ליה לא. כי סלקת להתם אימא להו ספו לי מאליה. כי סליק אמר להו מאליה ספו לי. אמרו ליה אליה לגבוה סלקא! אמרו ליה מאן אמר לך הכי? אמר להו רבי יהודה בן בתירא. אמרו מאי האי דקמן? בדקו בתריה ואשכחוהו דארמאה הוא וקטלוהו שלחו ליה לרבי יהודה בן בתירא - שלם לך ר' יהודה בן בתירא דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים

פסחים ג:

R. Yehuda b. Beteira told a fraudulent non-Jew that he should ask for a forbidden part of the korban Pesach so that he would be found out and punished. There were two rabbis named R. Yehuda b. Beteira who lived in Netzvin in Northern Syria - grandfather and grandson. One lived at the end of the Temple period (although most of his active life was after the Churban), and the second lived well after the Churban in the time of Yavneh. The Maharitz Chayot wrote a long piece in 1842 contending that sacrifices continued to be brought until the Bar Kochba revolt in 135 CE. He claims that this was the second R. Yehuda b. Beteira and the Jews were bringing Korban Pesach under the noses of the Romans. This non-Jew was a Roman spy and a moser! The Maharitz Chayot believed that there continued to be at least Korban Pesach from 96-132 CE, once the Flavian dynasty had ceased. He was opposed strongly by Heinrich Graetz who denied this strongly.²⁵

21. בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש. הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם. אזלין אליו כותאי ואמרין ידיע להוי למלכא דהדין קרתא מרדתא תתבנא ושווריא ישתכללון 'מנדה', 'בלו', 'ו'הלך', לא יתנון!

בראשית רבה (וילנא) פרשת תולדות פרשה ד

According to Chazal there was even a window around 25 years after the Churban when Rome looked likely to order the rebuilding of the Beit Hamikdash! Political pressures ensured that this did not in the end happen.

22. בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית. אמר - ברוך חכם הרזים.

ברכות נח.

Whatever the position on korbonot after the Churban²⁶, it is clear from multiple sources that buildings remained on Har HaBayit after the Churban and hundreds of thousands still came to Har Bayit, at least up until the time of the Hadrianic persecutions²⁷

F] THE MISHNA AND THE TOSEFTA

- The two earliest accounts of what is clearly the structure of our Seder are those in the Mishna and Tosefta Pesachim Chap 10.
- These certainly date from the 1st/2nd centuries CE but may reflect older practice. Academics are divided as to whether the structure of the Seder as we have it today dates from century after²⁸ or the century before²⁹ the Churban.
- The Tosefta is often assumed to a later version of, or almost commentary on, the Mishna. It was certainly collected after the Mishna³⁰ but it may reflect Tannaitic material which pre-dates that included in the Mishna.
- The structure of the Seder in the Tosefta is similar in many ways to that the Mishna, but different in some important ways. The biggest difference are:
 - (i) The Tosefta focuses on the discussion of the laws of Pesach AFTER the meal and does not discuss the Magid section at all. The Mishna discusses Magid in detail.
 - (ii) The Tosefta gives much more detail on Hallel.
 - (iii) The Tosefta lists the matza, maror, charoset and Pesach much later in the Seder.
- See Appendix 2 for a comparison of the text of the Tosefta and the Mishna.

25. These positions also reflect doctrinaire approaches. Graetz was significantly motivated by a non-Orthodox position that sacrifices were superceded and irrelevant after the Churban. Rav Chayot was a keen Orthodox advocate of the ultimate restoration of korbanot!

26. Academics are divided as to whether there were korbanot after the Churban. All agree that they were ceased at the Bar Kochba revolt. This issue also has relevance to Christian scholars and there was a lively 19C Protestant debate on the subject.

27. See also Chagiga 15a and Nedarim 23a

28. Many see the the creation of the structure of the Seder as a post-Churban innovation and necessity - to replace the eating of the Korban Pesach at the center of the evening. On the other hand, rabbinic structure to many mitzvot (such as tefilla) was already forming during the Second Temple period. Also, most of the Jewish communities in the world NEVER had a Korban Pesach and, as we saw in Philo above, still had some kind of special Seder.

29. Some academics date many of the constituent parts of the Seder to a much older period. Louis Finkelstein wrote a number of articles in 1942 for the Harvard Theological Review claiming that they date to the Ptolemaic period of the Second Commonwealth in the 3rd century BCE before the Chanuka story. Most subsequent academics have refuted this position. See *Pre-Maccabean Documents in the Passover Haggada*, Louis Finkelstein, The Harvard Theological Review Oct 1942 Vol. 35 No 4 pp291-332.

30. The Tosefta was traditionally collected by R. Chiya and R. Oshaya (his student) in the generation after R. Yehuda HaNasi. It is therefore usually considered less authoritative than the Mishna - see Rashi Sanhedrin 33a.

G] THE SEDER AND THE SYMPOSIUM

- We saw above that Philo compares the celebration of the Seder with other celebration and writes that one of the differences was the 'higher' focus of the Seder - not just feasting and drinking, but prayer and traditional customs.
- A number of academics³¹ have pointed to the striking similarities, and differences, between the highly structured Seder as laid out by Chazal in the Mishna and Tosefta and the highly structured Greek symposium at which dignitaries and educated people would gather in small groups at a friend's home to eat, drink many cups of wine and, after the meal, discuss intellectual issues - particularly scientific, philosophical, ethical, aesthetical, grammatical, dietetic and religious themes³².
- In Appendix 2 many of the aspects of the Seder and the Symposium are compared and contrasted.
- The suggestion is NOT that the Seder developed from the Symposium, but that Chazal used existing dining structures that were known to represent the customs of the highest level elite, and invested them with deeply Jewish content and focus for every Jew, elevating them to a higher purpose³³.

H] THE GEMARA ADDS STRUCTURE

23. **משנה.** מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן אביו מלמדו. מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? ולפי דעתו של בן אביו מלמדו. **מתחיל בגנות ומסיים בשבח.** ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

פסחים קטז.

The Mishna adds various requirements for the structure of the Seder, including: (i) a question and answer format; (ii) a progression from recounting the disgrace and bad news to ending with praise and good news³⁴. The Mishna also rules a requirement to include the long drash of the verses in Devarim 26:5-8 which contain the declaration of the farmer when he brings his first fruits to the Temple³⁵.

24. **גמרא.** תנו רבנן: חכם בנו - שואלו. ואם אינו חכם - אשתו שואלתו. ואם לאו - הוא שואל לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח - שואלין זה לזה. מתחיל בגנות ומסיים בשבח. מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו.

פסחים קטז.

In the Gemara we see an expansion of the details outlined in the Mishna. Shmuel rules that the bad/good news story is the account of physical redemption from slavery to freedom. Rav³⁶ rules that the bad/good news story is the account of spiritual redemption from paganism to monotheism.

25. מתחיל בגנות - מאי היא? אמר רבא **מתחלה עובדי כוכבים היו אבותינו!** רב יוסף אמר **'עבדים היינו לפרעה'**. **והאידנא עבדינן כתרוייכו**

רבינו חננאל שם

Rabbeinu Chananel³⁷ understands that this is a machloket (which he presents in the names of Rava and Rav Yosef) and he rules that we say both versions to fulfil both opinions³⁸.

31. An important study on this is Siegfried Stein, *The Influence of Symposia Literature on the Literary Form of the Pesah Haggadah*, The Journal of Jewish Studies 1957. Most of the references in the table to Greek symposium customs are referred to in Stein. Others however point out major differences between the two - see *The Origins of the Seder*, Baruch M. Bokser Chapter 7.

32. Plutarch summarizes the practice of symposium as follows: "A symposium is a communion of serious and mirthful entertainment, discourse and actions." It is meant to further "a deeper insight into those points that were debated at table, for the remembrance of those pleasures which arise from meat and drink is not genteel and short-lived but the subjects of philosophical queries and discussions remain always fresh after they have been imparted and they are relished by those who were absent as well as by those who were present at dinner". The Oxford Classic Dictionary define a symposium as 'A Greek drinking-party that followed the evening meal. After libations had been poured and a hymn sung, there was drinking according to an agreed procedure and the wine was diluted with water in various proportions. The participants were garlanded and many used perfume. Some did not drink; others displayed riotous intemperance. In addition to conversation the guests told riddles and fables, and sang capped drinking-songs, and pieces of verse from traditional classics or recent drama. Games were played, particularly *kottabos* [which involved flinging wine sediment at a target in the middle of the room]. There was usually a woman pipe-player, and displays of dancing, acrobatics, and miming were often given by hired performers'.

33. We saw above that Philo compares every Jew to a priest on Pesach. It should also be remembered the Torah itself describes a structured eating ritual for the Korban Pesach! Furthermore, other complex eating rituals also existed alongside the symposium. See for instance the Qumran sect eating ceremony depicted in the Rule Scroll 6:2-8 and Philo's descriptions of the Therapeutae meals

34. Most mefarshim understand this to be the praise and good news for Klal Yisrael. However, Midrash Socher Tov (Shemot 12 p128) relates this to the praise of God and we also end each section of the haggada with a rising crescendo of praise of God - see below.

35. There are many literary and thematic connections of the those verses to the mitzva of recounting Yetziat Mitzrayim, including (i) use of the words 'hagada' and 'oneh'; (ii) a concise account of the Exodus; (iii) a first person retrospective of the Exodus which puts the farmer and us in a similar position - looking back but feeling that we ourselves experienced it.

36. Rav and Shmuel were first generation Amoraim living in Bavel in the 3rd century CE.

37. Rabbeinu Chananel lived in 11th century North Africa.

38. However the Ritva (commentary on the Hagada) understands that both Rav and Shmuel would say both responses and the machloket is only about which to say first.

26. למה עוקרין את השולחן? אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות ושאלו. אביי הוה יתיב קמיה דרבה. הוא דקא מדלי תכא מקמיה. אמר להו: עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תכא מיקמן? אמר ליה רבה: **פטרנן מלומר מה נשתנה!**

פסחים קטז:

The Gemara also regards Ma Nishtana as an optional 'ice-breaker' to get people into asking questions. If the questions are already flowing, Ma Nishtana may not be required. Here a young Abaya is asking at the seder of Rabba.

27. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא - מאי בעי למימר ליה? אמר ליה: בעי לאודויי ולשבוחי. אמר ליה: **פטרנן מלומר מה נשתנה!** פתח ואמר עבדים היינו.

פסחים קטז.

Here, Rav Nachman is discussing freedom with his servant, Daru. Note also the emphasis on praise and thanks at the Seder.

28. מוזגין מיד כוס שני, שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה. ואם אין חכמה בבן, אביו מלמדו. אם אין לו בן, אשתו שואלתו. ואם לאו, הוא שואל את עצמו. ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה: מה נשתנה וכו'. (וכשכזן או כאשר שואלת, אין לריך לומר: מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים) (מכרי"ט).

שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תעג סעיף ז

The issue of whether one must say Ma Nishtana end up in fact as a debate between the Mechaber and the Rema in the Shulchan Aruch. The Mechaber rules that one must say it. The Rema rules that, if the family are already asking questions, one can skip it!

I] THE FINAL STRUCTURE OF MAGID

• R. Yosef Tzvi Rimon explains³⁹ that the final structure of Magid is essentially 4 Hagadot merged into one, each of which has an identical structure of: 1 - Question, 2 - Answer: starting with the negative and ending with the positive, 3 - Praise and Thanks to God.

	QUESTION	ANSWER	PRAISE & THANKS
HAGADA 1: SHMUEL - PHYSICAL REDEMPTION	MA NISHTANA - physical/practical questions	AVADIM HAYINU - physical redemption: slavery to freedom	BARUCH HAMAKOM
HAGADA 2: RAV - SPIRITUAL REDEMPTION	4 SONS - religious questions	MITCHILA A'Z HAYU AVOTEINU - spiritual redemption: paganism to monotheism	VEHI SHEAMDA
HAGADA 3: MISHNA - REDEMPTION THROUGH TORAH	TZE U'LMAD	DRASH OF 4 VERSES	DAYEINU
HAGADA 4: RABAN GAMLIEL - REDEMPTION THROUGH MITZVOT	WHY PESACH/MATZA/MAROR	EXPLANATION OF MITZVOT	HALLEL/SHIRA

• See Appendix 1 for a detailed breakdown of the Hagada according to this structure.

29. מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו. כיצד? אם היה קטן או טיפש אומר לו 'בני, כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים. ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא ויוציאנו לחירות'. ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן.

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ב

The Rambam stresses that the Hagada must be communicated differently to different children - each in the language and style that will relate to them best.

39. Haggada Shel Pesach Shirat Miriam - Introduction. See also the sources that R. Rimon references in his footnotes

APPENDIX 2 - THE MISHNA AND TOSEFTA COMPARED⁴⁰

תוספתא פסחים פרק י	משנה פסחים פרק י
<p>הלכה א ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיש בהן כדי רביעית בין חי בין מזוג בין חדש בין ישן. ר' יהודה או' ובלבד שיהא בו טעם יין ומראה.</p>	<p>משנה א ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי.</p>
<p>הלכה ב מזוג לו כוס ראשון בית שמאי או' מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא. ובית הלל אומ' מברך על היין ואחר כך מברך על היום שהיין גורם לקדושת היום שתאמר. הלכה ג דבר אחר ברכת היין תדירא וברכת היום אינה תדירה והלכה כדברי בית הלל.</p>	<p>משנה ב מזוג לו כוס ראשון בית שמאי אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין. ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום.</p>
<p>הלכה ד מצוה על אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל במה משמחן ביין דכת' ויין ישמח לבב אנוש ר' יהודה או' נשים בראוי להם וקטנים בראוי להם.</p>	
<p>הלכה ה השמש מכביש בבני מעים ונותן לפני האורחין, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים.</p>	<p>משנה ג הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר בר צדוק אומר מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח.</p>
	<p>משנה ד מזוג לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות! שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים. ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה. משנה ה רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן - פסח מצה ומרור. פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מצה על שום שנגאלו אבותינו במצרים. מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים. בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה:</p>

40. All references in the table to the Mishna and Tosefta are to Pesachim, unless otherwise indicated.

תוספתא פסחים פרק י	משנה פסחים פרק י
<p>הלכה ו המקרא את ההלל, הם הולכין אצלו וקורין והוא אין הולך אצלם.</p> <p>הלכה ז המקרא את בניו ובנותיו קטנים צריך להיות עונה עמהן במקום שעונין. באי זה מקום הוא עונה? הגיע לברוך הבא אומ' עמהן בשם ה', הגיע לברכוכם אומ' עמהן מבית ה'.</p> <p>הלכה ח בני העיר שאין להן מי שיקרא את ההלל הולכין לבית הכנסת וקורין פרק ראשון, והולכין ואוכלין ושותין, וחוזרין ובאין וגומרין את כולו. ואם אי אפשר להן גומרין את כולו. ההלל אין פוחתין ממנו ואין מוסיפין עליו.</p> <p>הלכה ט ר' לעזר בן פרטא היה פושט בו דברים, ר' היה כופל בו דברים.</p>	
<p>ר' לעזר אמ' חוטפין מצה לתינוקות בשביל שלא ישנו. ר' יהודה או' אפי' לא אכל אלא פרפרת אחת אפי' לא טבל אלא חזרת אחת חוטפין מצה לתינוקות בשביל שלא ישנו.</p>	
<p>עד היכן הוא אומ' בית שמאי או' עד אם הבנים שמחה, ובית הלל אומ' עד חלמיש למעינו מים, וחותרם בגאולה. אמרו בית שמאי לבית הלל - וכי כבר יצאו שמזכירין יציאת מצרים! אמרו להם בית הלל - אפילו הוא ממתיך עד קרות הגבר, הרי אילו לא יצאו עד שש שעות ביום! היאך אומר את הגאולה ועדין לא נגאלו!?</p>	<p>משנה ו עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה. ובית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים, וחותרם בגאולה. רבי טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ולא היה חותרם. רבי עקיבא אומר כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל.</p>
<p>המצה והחזרת והחרוסת אף על פי שאין חרוסת מצוה. ר' לעזר בי ר' צדוק אומ' מצוה. במקדש מביאין לפניו גופו של פסח.</p> <p>הלכה י מעשה ואמ' להם ר' לעזר בר' [צדוק] לתגרי לוד בואו וטלו לכם תבלי מצוה.</p>	
	<p>משנה ז מזוג לו כוס שלישי מברך על מזונו. רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה.</p>
<p>הלכה יא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. כגון אגוזין תמרים וקליות.</p>	<p>משנה ח ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו. ר' יוסי אומר נתנמנמו יאכלו, נרדמו לא יאכלו.</p>
<p>חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפלו בינו לבין בנו אפלו בינו לבין עצמו אפלו בינו לבין תלמידו.</p> <p>הלכה יב מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש.</p>	
<p>הלכה יג אי זו היא ברכת הפסח? ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לוכל הפסח. אי זו היא ברכת הזבח? ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לוכל הזבח.</p>	<p>משנה ט הפסח אחר חצות מטמא את הידים. הפגול והנותר מטמאין את הידים. בירך ברכת הפסח פטר את של זבח בירך את של זבח לא פטר את של פסח דברי רבי ישמעאל. ר' עקיבא אומר לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו.</p>

APPENDIX 3 - THE SEDER AND THE SYMPOSIUM COMPARED⁴¹

	The Seder	The Symposium
Dips	Tosefta 10:5 - the servant dips the entrails and serves the guests.	'The Banquet' of Philoxenes of Cythera (5-4C BCE): "the slave set before us sweetest morsel of entrails". (Stein p 28)
Reclining	Mishna 10:1 - even a poor person must lean.	The ancient Greeks reclined when eating, usually to the left. Athenaeus (c.200 CE) relates that in Homer's time "men still feasted sitting, but gradually they slid from chairs to couches, taking as their ally relaxation and ease". (Stein p 17)
Wine	Mishna 10:1 - all must drink 4 cups. Fixed on key mitzvot of the Seder.	The Greeks drank multiple cups. Antiphanes (4C BCE) said that one should honor the gods to the extent of three cups of wine. (Stein p 17)
Washing	Tosefta Berachot 4:8 - the servant poured water over the hands of those reclining at a Jewish banquet - <i>natelu v'natenu layadayim</i> .	The Greek idiom was "to <u>take</u> water on the hands". (Stein p 16)
Lettuce	Mishna 10:3 - the servant brings <i>chazeret</i> - lettuce for dipping (karpas and maror).	Athenaeus mentions lettuce seven times in his 'Learned Banquet' - an encyclopedic compilation about Greek and Roman food and drink. (Stein p 16)
Charoset	Mishna 10:3 - the servant serves charoset.	Athenaeus describes similar dishes at length, and discusses whether they should be served before or after dinner. The physician Heracleides of Tarentum (1C BCE) recommended eating these dishes as appetizers. (Stein p 16)
Sandwich	Pesachim 115a - Hillel ate the sandwich of lettuce matza (and meat?)	The Greeks and Romans used to eat sandwich bread with lettuce. (Stein p 17)
Afikoman	Mishna 10:8 'one may not add an afikoman after the korban Pesach'. The Tosefta, Bavli and Yerushalmi give different interpretations of afikoman.	Prof. Saul Lieberman (<i>HaYerushalmi Kifshuto</i> 1934, p. 521) points out that Greeks would make an <i>epikomon</i> when, at the climax of the symposium the revelers would leave their house and barge into another house and force the family to join in their celebration. The Mishna is prohibiting this Hellenistic custom. (Stein p 18)
Questions	Mishna 10:4 - after the servant pours the second cup, the son asks (3 or 4) questions - why do we dip twice, why do we eat only matza, why do we eat only roasted meat, why do we eat maror?	Plutarch reports: 'questions [at a symposium] should be easy, the problems known, the interrogations plain and familiar, not intricate and dark, so that they may neither vex the unlearned nor frighten them. Many symposia questions deal with diet and food: - are different sorts of food or one single dish eaten at one meal more easily digestible? - does the sea or land afford better food? - why is hunger lessened by drinking but thirst increased by eating? - why do the Pythagoreans forbid fish more than other foods?' (Stein pp 32-33)

41. References to Stein are to Siegfried Stein, *The Influence of Symposia Literature on the Literary Form of the Pesah Haggadah*. The Journal of Jewish Studies 8 (1957) pp13-44
To download more source sheets and audio shiurim visit www.rabbimanning.com

	The Seder	The Symposium
Gatherings of learned men	The Haggada tells of the gathering of 5 learned Rabbis in Bnei Brak to discuss Yetziat Mitzrayim. Tosefta 10:12 - Rabban Gamliel stayed up all night at the Seder discussing the laws of Pesach and then left in the morning to teach in the Beit Midrash.	The symposia literature should include the names of the participants, the place, the subject of discussion and the occasion. Macrobius (early 5C CE) reports: 'During the Saturnalia, distinguished members of the aristocracy and other scholars assembled at the house of Vettius Praetextatus to celebrate the festive time [of Saturnalia] solemnly by a discourse befitting freemen. [The host explained] the origin of the cult and the cause of the festival'. Sometimes, the symposium lasted until dawn. At Plato's Symposium (4C BCE), the crowing of the cock reminded the guests to go home. Socrates, on that occasion, went on to the Lyceum (where philosophers taught). (Stein pp 33-34)
Origins of Customs	Mishna 10:5 - Rabban Gamliel said that one must explain 'Pesach, Matza and Maror' at the Seder. Pesachim 116b - Rav said that the items must be lifted up when explaining them.	Macrobius relates in his Saturnalia: 'Symmachus takes some nuts into his hands and asks Servius about the cause and origin of the variety of names given to them'. Servius and Gavius Bassus then give two different etymologies for the word <i>juglans</i> (walnut). (Stein p 37)
Singing Praise	Mishna 10:7 - we must recite Birkat Hashir at the Seder. Pesachim 118a states that this refers to the Nishmat prayer which includes: <i>Were our mouths filled with song as the sea, our lips with adoration as the spacious firmament, were our eyes radiant as the sun and the moon we would still be unable to thank and bless Your name sufficiently, O Lord our God.</i>	Menander (4C BCE) gives an example of <i>alogos basilikos</i> (words praising the King): <i>As the eyes cannot measure the endless sea, thus one cannot easily describe the fame of the emperor.</i> (Stein p 27)
Games to keep children awake	Tosefta 10:9 - the people would snatch matzot to keep the children awake.	The symposium included games to keep people awake.